

V. EVROPA V PRVNÍ TŘETINĚ 18. STOLETÍ

a) válka o dědictví španělské (1702-1714)

Již od roku 1696 bylo známo, že poslední potomek španělské větve Habsburků je nevléčitelně nemocný a odsouzený ke smrti bez potomků. Karel III. (1665-1700) se stal králem jako čtyřletý. Vládli za něj regenti a poté ženy. V těchto 35 letech se monarchie octla v marasmu, byla prakticky zbavena armády a námořní flotily.

Pretendentů na španělský trůn byla celá řada. Vnuky španělského krále Filipa III. byli zároveň Ludvík XIV. i císař Leopold I. K pretendům patřili také syn bavorského kurfiřta Josef Ferdinand, savojský vládce Viktor Emanuel III. a portugalský král Petr II.

Spojení španělského trůnu s francouzským či císařským by porušilo evropskou rovnováhu a způsobilo všeobecný odpor. Proto Ludvík XIV. uvažoval o jednom ze svých vnuků a císař Leopold o jednom ze svých synů. Přejít celého ohromného španělského dědictví na jednoho z těchto kandidátů by vedlo k velkému zesílení francouzských Bourbonů nebo rakouských Habsburků. Rýsoval se projekt rozdělení dědictví mezi Francii a Rakousko. Španělé však nechtěli slyšet o rozdělení svého státu. Španělská vysoká šlechta dospěla k závěru, že jednotu státu může udržet jedině podpora Ludvíka XIV. Státní rada rozhodla, aby všechny španělské země přešly na vnuka francouzského krále Filipa z Anjou s tím, že nikdy nedojde ke spojení obou korun. Také papež Inocenc VII., který se obával zesílení rakouských Habsburků v Itálii, se vyslovil pro Bourbony. Pod tímto tlakem král Karel III. podepsal v roce 1700 závěť ve prospěch Filipa a krátce nato zemřel. Vévoda z Anjou se stal španělským králem Filipem V. (1701-1746).

Po přijetí závěti Karla III. francouzským králem byla válka s císařem nevyhnutelná. Dne 15. května 1702 římskoněmecký císař, Anglie a Spojené Nizozemí vypověděli válku Francii a Španělsku. Ke koalici se přidalo Dánsko a většina německých knížat, mj. kurfiřt hanoverský Jiří a pruský král Fridrich I. (braniborský kurfiřt obdržel od císaře Leopolda I. v roce 1701 královský titul jako odměnu za účast v koalici). Císař Leopold I. v roce 1705 zemřel a císařem se stal Josef I. (1705-1711). Duší koalice byl triumvirát, který tvořili císařský vojevůdce Evžen Savojský, anglický vojevůdce a diplomat John Churchill vévoda z Marlborough a nizozemský politik Antoine Heinsius. Koalice disponovala velkou převahou na moři a rovněž početností jejich spojených armád, které dosahovaly půl milionu vojáků, převyšovala pozemní síly Francie. Ludvík XIV. však nebyl osamocen. Na straně Francie vystoupil kurfiřt bavorský Maxmilián VII. Emanuel a jeho bratr kurfiřt -- arcibiskup kolínský. Spojencem Ludvíka XIV. byl rovněž zručně lavírující mezi Rakouskem a Francií vévoda savojský a král portugalský, který své přístavy uzavřel pro anglicko-nizozemskou flotilu. Francie mohla také spoléhat na protihabsburskou diverzi ze strany sedmihradského knížete Františka II. Rákócziho. Zbývajících spojenců Francie (Švédsko a Polsko) byli absorbováni severní válkou. Na straně Francie stálo také španělské impérium, kde se sedmnáctiletý mladý král Filip V. snažil zavést pořádek. V roce 1702 měla Francie 200tisícovou pravidelnou armádu, v době maximálního mobilizačního vzepětí počet Francouzů ve zbraní dosáhl 400tisíc.

V letech 1702-1703 Ludvík XIV. jednal ofenzívně s cílem dobýt Vídeň, ale v bitvě u Höchstädtu v roce 1704, které se zúčastnilo

na 100tisíc mužů, Evžen Savojský a Marlborough porazili francouzsko-bavorská vojska. V důsledku toho celé Bavorsko až do konce války bylo okupováno Rakouskem. Povstání Rákócziho v Uhrách pokračovalo, ale izolovaně od hlavního dějiště války. Již předtím odpadli jižní spojenci Francie. Savojský vévoda uzavřel s císařem příměří a Portugalsko s námořními státy Anglií a Holandskem. Spojenci v roce 1704 prohlásili habsburského arcivévodu Karla králem španělským, a to jako KarlaIII. Ten se vylodil v Lisabonu a odtud táhl na Madrid. Získal uznání katalánských separatistů a usadil se v Barceloně. V roce 1704 Angličané obsadili Gibraltar, kde se usadili již natrvalo. Středozevní moře bylo ovládnuto spojeneckou flotilou a Španělsko zachvátila občanská válka. Náboženská občanská válka probíhala rovněž ve Francii, kde došlo k povstání hugenotských rolníků, proti nimž musela být vyslána 25tisícová armáda.

V roce 1706 utrpěla Francie řadu neúspěchů. Milánský guvernér Evžen Savojský porazil Francouze u Turína v Piemontu a Rakušané bez překážek pochodovali do Neapole, aby cestou přinutili papeže KlementaXI. uznat právo arcivévodů Karla na neapolský a španělský trůn. V roce 1707 musel LudvíkXIV. stáhnout vojska z Itálie.

Již v roce 1706 arcivévoda Karel vstoupil do Madridu s anglo-portugalskými vojsky. Ale Kastilci, nenávidící Katalánce, Aragonce a Portugalce, a zvláště anglické a nizozemské protestanty, začali guerillu, drobnou nepravidelnou válku, která umožnila FilipoviIV. návrat do Madridu. Arcivévoda se udržel ve věrné Barceloně.

V roce 1711 zemřel císař JosefI., a to bez mužských potomků. Po jeho smrti se dědicem všech habsburských zemí stal jeho bratr arcivévoda Karel, který se stal římskoněmeckým císařem KarlemVI. Nikdo neměl zájem na tom, aby Habsburkové vládli zároveň ve Španělsku a Rakousku. V roce 1712 se v Utrechtu sešel mírový kongres, který jednal do roku 1713, kdy byly podepsány mírové smlouvy. Španělsko podepsalo mírové smlouvy až v průběhu let 1713-1715. Francie uzavřela mír s KarlemVI. v roce 1714 v Rastattu. Válka mezi Španělskem a Rakouskem byla formálně ukončena až v roce 1725.

Důsledkem mezinárodních smluv bylo rozdělení evropského imperia španělských Habsburků. Španělsko s koloniemi získal FilipV., císař získal Španělské Nizozemí, Neapolsko, Milánsko, Mantovu a Sardínii. Viktor Emanuel Savojský obdržel Sicílii i s královskou hodností. Anglie získala Gibraltar a Malorku. Kromě toho Španělsko přiznalo Anglii na 30let monopol na dovoz černomořských otroků (asiento) do španělské Ameriky. Francie ztratila ve prospěch Anglie území u Hudsonova zálivu v Severní Americe, Nový Foundland a Nové Skotsko. Byly to kolonie důležité hospodářsky (rybolov) i strategicky. Císař musel bavorskému a kolínskému kurfiřtovi navrátit jejich území a práva. Anglie získala garance hanoverského nástupnictví a LudvíkXIV. se zřekl jménem francouzských Bourbonů nároků na nástupnictví ve Španělsku.

b) poměry v Británii a Francii

Důsledkem války o dědictví španělské bylo vítězství britské politiky rovnováhy. Velká Británie, která vznikla v roce 1707 vytvořením unie Anglie a Skotska za vlády Anny Stuartovny (1702-1714), dcery JakubaII., se touto válkou stala rozhodčím Evropy a nejvýznamnější subsidiární mocností. Francie se sice vzdala utrechtskou smlouvou podpory věcí jakobitů, ale problém

ožil ve vlastní Británii. Královna Anna více přála svému mladšímu bratrovi Jakobovi III. Eduardovi, než určenému následníkovi trůnu hanoverskému kurfiřtovi Jiřímu. Hanoverské následnictví bylo dílem whigů a toryové se začali přiklánět na stranu Stuarta. Zásadním problémem byla nechuť pretendenta trůnu Jakuba III. přestoupit z katolictví na anglikánství. Toho využili whigové. Když v roce 1714 královna Anna zemřela, byl ihned hanoverský kurfiřt prohlášen králem jako Jiří I. (1714-1727). Ve volbách v roce 1715 vláda whigů získala většinu v Dolní sněmovně, což ovšem díky omezenému volebnímu právu neznamenovalo i většinu ve veřejném mínění. Vůdcové toryů, kterým hrozilo uvěznění, uprchli do Francie, kde otevřeně přešli do služeb Jakuba III. Naděje na francouzskou pomoc zklamaly, neboť král Ludvík XIV. právě umíral. V roce 1715 vybuchlo povstání ve Skotsku a severní Anglii, ale jakobité byli poraženi a Jakub III. musel Skotsko opustit v roce 1716.

Na samém počátku britské občanské války zemřel v roce 1715 Ludvík XIV. V letech 1711-1712 ztratil svého syna, vnuka i nejstaršího pravnuka, takže dědicem trůnu se stal mladší pravnuk Ludvík vévoda z Anjou, tehdy pětiletý (králem jako Ludvík XV. v letech 1715-1774). Regentem a následníkem trůnu se stal jeho nejbližší příbuzný Filip Orleánský.

Tajná jednání mezi Francií a Británií vedla v roce 1716 k podepsání britsko-francouzského spojenectví, což byl zahraničně politický zvrat srovnatelný s převrácenou aliancí před sedmiletou válkou. Dohoda však byla na obou stranách kanálu LaManche nepopulární. Francouzi v ní viděli osobní politiku regenta, Britové zase podřízení svých zájmů Hanoveru.

Whigovská oligarchie, která se zmocnila v roce 1714 vlády v Británii, ji po několik desítek let nepustila z rukou. Po Jiří I. nastoupil Jiří III. (1727-1760), ale změna na trůně neměla žádný význam. Jiří I. trávil většinu času v Hanoveru a zabýval se především záležitostmi svého kurfiřtství. Nikdy se nenaučil anglicky a domlouval se s Brity buď francouzsky nebo latinsky. V Británii vzrostla úloha prvního ministra, který předsedal zasedáním kabinetu. Byla uplatňována zásada, že ministry jsou vůdcové strany, která má většinu v parlamentě. Král mohl povolávat do vlády pouze osoby, které patřily ke straně většiny v parlamentě, a musel vycházet z návrhu premiéra.

Whigové, aby upevnili své pozice, prodloužili v roce 1716 tříletou volební kadenci na sedmiletou. Volební právo měli pouze velcí pozemkoví vlastníci. Zvolené poslance vláda získávala rozdělováním úřadů, sinekur, důchodů a královských rent. Udílení milosti bylo sice prerogativem Koruny, ale prakticky bylo v rukách premiéra.

Slavná revoluce 1688 přinesla vítězství zásadě whigů o právu na odpor vůči králi. Od roku 1688 král nemohl vládnout bez parlamentu. Za vlády královny Anny byly přijaty zákony, které neumožňovaly cizincům zastávat veřejné úřady, zasedat v parlamentu a nabývat pozemkové vlastnictví. Král měl nadále široká práva exekutivní a nominační, právo rozpustit parlament a vypsat nové volby. Králi byla schválena vysoká civilní lista. Vůdci whigů byli zpravidla noví velkostatkáři spjatí s velkoobchodními kruhy. Mezi nimi byly různé zájmové a rodinné skupiny. Okolo vlády a parlamentu probíhala hra nátlakových skupin v zájmu statkářsko-finanční oligarchie.

Francouzský regent Filip Orleánský, kterému chyběly jakékoliv politické zásady, usiloval získat přístup k trůnu pro svou

vedlejší větve Bourbonů. K tomu, aby mohl delegalizovat závět Ludvíka XIV. a jím ustanovenou regentskou radu, použil pařížský parlament. Za odměnu vrátil parlamentům práva, která byla zrušena v dobách frondy. Přechodně uvažoval o svolání generálních stavů. Zrušil funkce ministrů a místo nich vytvořil sedm rad: vojenství, námořnictva, financí, zahraničních věcí, vnitra, obchodu a náboženských vyznání. Koordináčním činitelem byla regentská rada, která zasedala pod předsednictvím regenta. Do rad dosadil představitele francouzské aristokracie. Tito vznešení diletanty měli čelit hrozícímu finančnímu krachu, náboženským vášním, politickým aspiracím parlamentu a komplikované mezinárodní situaci. Francouzské panstvo, které odvyklo státnickým činnostem, se ukázalo neschopné splnit roli, kterou v Británii hráli whigové či toryové. V roce 1717 byly rady zrušeny a obnoveny státní sekretariáty, stejně jako funkce prvního ministra, kterým se stal nejbližší důvěrník regenta kardinál Dubois.

Po smrti regenta se prvním ministrem stal vévoda Ludvík Jindřich Bourbonský, za jehož úřadování došlo v roce 1725 ke sňatku patnáctiletého Ludvíka XV. s Marií Leszczy|skou, dcerou z Polska vyhnatého krále Stanislava Leszczy|ského.

V roce 1726 se šestnáctiletý král ujal přímé vlády. Při vládních činnostech mu měl pomáhat kardinál Fleury, jehož vlády v letech 1726-1743 byly obdobím konsolidace starého režimu. Bylo to období hospodářské prosperity, dobrých úrod a obchodní konjunktury. Také politika státu přispěla k tomu, že Francie vešla do éry blahobytu, která se datovala od roku 1730. Fleury neukládal nové daně a nedotýkal se daňové imunity privilegovaných a dvorských výdajů, což kritizovala dvorská šlechta.

c) severní válka a války s Turky (1700-1721)

Vstup Ruska do Evropy a Evropy do Ruska proběhl za vlády Petra I. (1689-1725), a to velmi rychle. Odedávna pravoslavní příslušníci polsko-litevského státu (Ukrajinci, Bělorusové) a tureckého impéria (Srbové, Černohorci, Valaši, Bulhaři, Řekové) gravitovali k jedinému pravoslavnému hlavnímu městu Moskvě, třetímu Římu. Ale právě pravoslaví bránilo Rusku v živější kulturní výměně se zbytkem Evropy.

Od roku 1676 probíhala vleklá válka s Tureckem o Azov, jehož ovládnutí mělo otevřít Rusku přístup k Černému moři. S velkým úsilím vybudoval car Petr I. první ruskou vojenskou flotilu a v roce 1696 dobyl Azov. Černé moře se mělo stát ruským oknem do světa.

V březnu 1697 uskutečnil Petr svou pověstnou cestu na západ jako člen velkého ruského poselstva, které mělo naklonit mocnosti ke společné akci proti Turecku. Cesta vedla přes severní Německo do Spojeného Nizozemí a Anglie. Další etapou jeho cesty byla Vídeň, kde obdržel zprávu o vzpouře střelců (vojenské elitní jednotky) v Moskvě. Spěšně se přes Polsko vrátil do Ruska.

Po návratu ze Západu zahájil reformy, kterými chtěl Rusko přiblížit západnímu vzoru. V roce 1699 nařídil bojarům oholit plnovous, obléknout šaty podle německého vzoru a začít kouřit. Ženy se nadále měly zúčastňovat společenského života. Zavedl kalendář, který začínal narozením Krista (dosud od stvoření světa) a přenesl Nový rok z 1. září na 1. leden. Především se však věnoval modernizaci armády, která se většinou skládala z nepravidelných formací s nevelkou bojeschopností. V roce 1699 došlo k prvním odvodům do stálé služby v pravidelných plucích, a to po jednom muži z určitého počtu rolnických, řemeslnických a kupeckých dvorů. Z rekrutů bylo vytvořeno 27 pěších pluků.

Kromě speciálních vojenských učilišť, zřízených v těchto letech, byly jakousi zvláštní školou pro důstojníky též gardové pluky, v nichž sloužili šlechtici jako řadoví vojáci, aby později byli jmenováni důstojníky v polních plucích. Za Petra I. bylo provedeno 53 náborů branců. Kolem roku 1725 měla polní armáda (pěchota, jízda a dělostřelectvo) asi 130 tisíc mužů bez posádkových a nepravidelných vojsk.

Ve Švédsku se po smrti Karla XI. v roce 1697 stal králem jeho patnáctiletý syn Karel XII. Po několika měsících král odstranil regentství a prohlásil se plnoletým.

Proti Švédsku se v letech 1698–1700 zformovala Severní liga. Jejím zárodkem byla sasko-dánská obranná smlouva z roku 1698.

V témže roce saský kurfiřt jako polský král August II.

projednával své baltské plány s carem Petrem I., se kterým uzavřel v roce 1699 dohodu. V roce 1700 následovala dohoda s Braniborskem. Cílem ligy bylo uskutečnit rozdělení švédského impéria. Rusko mělo získat další okno do světa v Pobaltí, Braniborsko usilovalo o Pomořany.

V únoru 1700 saská vojska zaútočila z Kuronska na švédskou Rigu a v březnu Dánsko zaútočilo na Holštýnsko. Ruská vojska se koncentrovala na hranicích s Ingrií a Estonskem. Karel XII. se bleskově vylodil v Dánsku a ohrožoval Kodaň. Dánsko bylo nuceno uzavřít mír. Avšak ruská vojska oblehla Narvu. Karel XII. se přeplavil s vojskem do Estonska, aby se do Švédska vrátil až po 15 letech. Spěchal na pomoc obležené Narvě, kde došlo k jedné z rozhodujících bitev. Deset tisíc Švédů zde ve sněhové vánici porazilo 40 tisícovou ruskou armádu. Karel XII. po porážce Dánů a Rusů se vydal proti Sasům, nad kterými 1701 zvítězil a vstoupil do polského Kuronska. Karel XII. požadoval detronizaci Augusta II. z polského trůnu a nabízel Polsku spojenectví a získání Kyjeva a Smolenska. Po obsazení Varšavy a Krakova byl v roce 1704 zvolen polským králem poznaňský vojvoda Stanislav Leszczyński, který byl loutkou v rukách Švédů. Jeho vláda sahala jen tam, kde byla švédská vojska. Polsko se stalo územím, kde probíhaly boje mezi mocnostmi i občanská válka.

V roce 1706 Karel XII. přes Slezsko vstoupil do Saska.

August II. byl nucen abdikovat na polský trůn a zřeknout se spojenectví s Petrem I. Většina států uznala Stanislava Leszczyňského za polského krále. V Německu Karel XII. vystupoval jako ochránce protestantů.

Mezitím ruská vojska ovládla ústí Něvy a v roce 1703 byla zahájena stavba petropavlovské pevnosti a Kronštadu. V témže roce byly vybudovány loděnice a postaven zárodek baltské flotily. To byly počátky Sankt Petěrburgu. V roce 1704 dobyli Rusové Dorpat a Narvu. Během těžkých bojů se Švédy ovládli většinu Kuronska.

V létě 1707 Karel XII. v čele 45 tisícové armády vytáhl ze Saska přes Polsko na východ. Karel XII. i Stanislav Leszczyński počítali s povstáním ukrajinských kozáků. Uzavřeli dohodu s hetmanem Mazepou, který pod polským vedením měl vybudovat velkou Ukrajinu. Karel XII. chtěl udeřit na Moskvu, detronizovat Petra I. a jeho nástupci nadiktovat švédský mír.

Karel XII. se přesunoval přes Grodno a Minsk na Smolensk. Ruská armáda ustupovala, vyhýbala se rozhodující bitvě a pustošila. Karel XII. provedl obrát na jih na Ukrajinu. Ale většina kozáků zůstala věrná carovi a Mazepa přivedl jen 4 tisíce mužů. Žádná pomoc nepřišla z Polska. Velmi brzo došlo ke kruté zimě 1708–1709. Švédští vojáci po stovkách umírali na omrzliny. Na

jaře 1709 Karel XII. vedl své vojsko dále na jih k Poltavě, kde Rusové měli velké zásoby potravin a kde chtěl svést rozhodující bitvu.

K bitvě u Poltavy došlo 8. července 1709. Proti sobě stálo 42 tisíc Rusů vedených carem a 22 tisíc Švédů s několika tisíci kozáckých posil. Karel XII. který byl raněn do nohy, nemohl osobně velet. Mezi švédskými generály panovaly neshody, ale švédský plán bitvy byl znamenitě připraven. Rusové se za devět let od Švédů mnoho naučili. U Poltavy zahynulo 7 tisíc Švédů a 2500 se octlo v zajetí. Karel XII. opustil bojiště s tisícem vojáků. Zbytek švédské armády (asi 15 tisíc) kapituloval. Armáda Karla XII. přestala existovat a král zamířil k turecké hranici. Bitva u Poltavy představovala převratný moment v osudech severní války a také celé východní Evropy. Byla obnovena se Severní liga. Dánsko obnovilo spojení se Saskem a Ruskem a zahájilo válku se Švédskem. August II. se vrátil do Polska a obnovil rusko-saskou spolupráci. Roku 1710 Rusové dobyli Rigu, Reval a Vyborg. Ruské okno do Baltu zůstalo široce otevřené. Petěrburg byl již městem a obchodním a vojenským přístavem.

Karel XII. který s hrstkou Švédů, Poláků a kozáků získal od Porty azyl v moldavském městě Bendery, rozvinul energickou diplomatickou akci. Porta vydala deklaraci, na které žádala Petra I., aby zbořil ruské pevnosti na Donu a Azovském moři, navrátil kozákům jejich staré svobody, uznal Stanislava Leszczyjského za krále, vrátil Švédsku pobaltské provincie a zboural Petěrburg. Vedlo to k rusko-turecké válce v roce 1710, kdy turecká flotila zaútočila na Azov a poté jako avantgarda turecké ofenzivy vstoupili na Ukrajinu Tataři.

Petr I. již v roce 1709 uzavřel tajnou dohodu s valašským hospodarem, který se zavázal postavit se na stranu Ruska se 30 tisíci vojáky. V květnu 1711 se car setkal v Lucku na Volyni s moldavským hospodarem, který přijal ruský protektorát a vyhlásil válku Turecku. Petr I. vydal manifest, ve kterém vyzval bulharský lid k povstání proti Turkům. Ruská vojska zatlačila Tatary a kozáky za Dněstr. Petr I. vstoupil z Polska do Moldavska a obsadil Jassy, ale jeho 40ti tisícová armáda měla problémy se zásobováním. Nastalo výjimečně horké a suché léto. V červenci 1711 byla podepsána smlouva, ve které se Rusové zavázali evakuovat Moldavsko, předat Turecku Azov, zbourat pevnosti na Donu a nevměšovat se do polských a kozáckých záležitostí. Záporožská sič, která byla pod ruskou svrchovaností, přešla pod turecko-tatarský protektorát.

V době pobytu Karla XII. v Benderech se situace Švédska stále více zhoršovala. V letech 1712-1714 Rusové ovládli téměř celé Finsko. Lépe se Švédům nevedlo ani na západě, kde vedli těžké boje v Pomořansku a Meklenbursku s Dány, Rusy a Sasy. Válku Švédsku vyhlásily v roce 1715 Hanoversko a Prusko.

Karel XII. se v přestrojení za kurýra přesunul v roce 1714 z Bender přes Uhry a Německo do Stralsundu, téměř poslední švédské bašty na jižním pobřeží Baltu. Král potlačil ve Švédsku všechny projevy odporu a zavedl krutý režim vojenského absolutismu.

V roce 1717 Rusko zastavilo boj proti Švédům a byla zahájena švédsko-ruská mírová jednání. Švédsko mělo Rusku odstoupit Livonsko, Estonsko, Ingrii a část Karelíe. Zato mělo Rusko vrátit Finsko a poskytnout pomoc Švédsku ve válce s Hanoverskem a Dánskem.

Mezitím Karel XII. zahájil útok na Norsko, ale byl v roce 1718

zastřelen, přičemž nebylo vyloučeno, že se stal obětí politické vraždy. Mírová jednání s Ruskem byla přerušena a ve švédské politice došlo k protiruskému obratu.

Ruská expanze vedla k vytvoření velké protiruské koalice. V roce 1719 Karel VI., Jiří I. a saský kurfiřt August II. uzavřeli ve Vídni dohodu, aby donutili ruská vojska k odchodu z Německa a Polska a zabránili ruskému vměšování do vnitřních záležitostí těchto zemí. Císař souhlasil s tím, aby Hanoversko okupovalo Meklenbursko. Na základě mírových dohod se Švédskem získalo Hanoversko Brémy, Prusko část švédského Pomořanska se Štětínem, Dánsko volnou ruku v Holštýnsku. Za cenu těchto ústupků chtělo Švédsko získat pomoc proti Rusku.

Petr I. stáhl svá vojska z Meklenburska a Polska v roce 1719.

V roce 1721 byla ve finském městě Nystad podepsána mírová dohoda mezi Ruskem a Švédskem. Rusko získalo Livonsko, Estonsko, Ingridii a část Karelie, Švédsku bylo vráceno Finsko. V dohodách z let 1719-1721 získali na úkor Švédska všichni účastníci Severní ligy s výjimkou Augusta II. Hlavní iniciátor protišvédské aliance nic nezískal. Navíc Polsko fakticky ztratilo ve prospěch Ruska svrchovanost nad Kuronskem. Vítězem severní války se stal Petr I.

d) Rusko za Petra I.

Po míru v Nystadu v roce 1721 přijal ruský car (král) titul imperátora (císaře) všeruského a stát přijal název Ruské císařství. Reformy Petra I. zahájené po jeho návratu ze Západu lze rozdělit na dvě etapy. Do bitvy u Poltavy v roce 1709 dominovaly vojenské aspekty. Největším úspěchem tohoto období byla výstavba válečného průmyslu a reforma armády.

Počátek zásadní a systematické státní přestavby je spjat se zřízením vládního senátu (1711) a přenesením hlavního města z Moskvy do Sankt Petěrburgu (1712). K osídlení tohoto města Petr I. nařídil nucené přesídlování. Vydal zákaz stavění zděných budov v celém Rusku s výjimkou Petěrburgu, což vedlo k přílivu architektů a řemeslníků do nového hlavního města. Byly postaveny monumentální úřední budovy.

Petr I. se od Švédů učil nejen vojenství, ale i státní organizaci. Převzal byrokratické struktury budované na zásadě kolegiálního. Bojarskou dumu nahradil vládnoucím Senátem, který se skládal z devíti osob jmenovaných carem. Senát řídil celou administrativu, připravoval návrhy zákonů a představoval nejvyšší soud. V letech 1718-1721 zřídil Petr I. 11 kolegií, z toho 3 vyšší: vojenské, admiraltu a zahraničních věcí. Kolegia se skládala z 10 osob a rozhodovalo se většinou hlasů. Generální prokurátor měl sledovat činnost Senátu.

V roce 1721 Petr I. se rozhodl provést radikální reformu církevních orgánů, když formálně zrušil již dvacet let neobsazený úřad moskevského patriarchy. Podle vzoru evangelických konzistorií byl zřízen Nejsvětější synod, ve kterém zasedali carem jmenovaní biskupové a arcibiskupové za přítomnosti světského Vrchního prokurátora, který tlumočil monarchovu vůli a jenž se postupem času stal předsedou Nejsvětějšího synodu. Car byl fakticky hlavou ruské pravoslavné církve. Petr I. přísně zakázal přechod z pravoslaví k jinému vyznání, bojoval proti uniatům a starověrcům, cizím vyznáním však přiznával úplnou toleranci, včetně budování kostelů.

V roce 1719 byla země rozdělena na 50 provincií v čele s vojvody jmenovanými Senátem. Řídili početný úřednický personál. Po Mazepově povstání vláda postupně likvidovala hetmanské instituce na levobřežní Ukrajině a přibližovala její administrativu

celoruské. V roce 1722 se řízení země ujalo Maloruské kolegium. Výstavba provinciální administrativy sloužila hlavně vojenským a fiskálním cílům. Ačkoli daně a doživotní odvody k vojsku tížily především rolníky, i šlechta pocítila tíži vojensko-byrokratického absolutismu Petra I. Šlechta byla povinna doživotní službou v armádě nebo administrativě. Za jeho vlády vedle starých bojarských rodů, které ztrácely svůj význam, vyrostla nová aristokracie a mocenská elita. V nové elitě nechyběli cizinci.

Na sklonku panování Petra I. Rusko disponovalo největší vojenskou flotilou na Baltu a 200tisíci vojáky. Za jeho vlády Rusko získalo velký vliv v Polsku, Kuronsku, Meklenbursku, Holštýnsku, Švédsku, u balkánských národů a v Zakavkazsku, a to za pomoci pravoslaví, dynastických sňatků, vojska, rublů a diplomacie. Prováděl skutečně imperiální politiku. Výsledky vlády prvního ruského císaře byly imponující. Zemřel po krátké chorobě ve věku 53let v roce 1725, aniž zanechal závěť.

e) vznik Pruského království

Nástupce Velkého kurfiřta braniborského Fridricha Viléma

(1640-1688) Fridrich III. (1688-1713) chtěl následovat

Ludvíka XIV., vytvořil okázalý dvůr a stal se mecenášem vědy

a umění. Založil univerzitu v Halle (1692), Akademii umění

v Berlíně (1696) a Akademii věd (1700). Završením ambicí

Fridricha III. bylo získání královského titulu v roce 1701. Od té

doby, jako Fridrich I., byl králem v Prusku. V Braniborsku zůstal

kurfiřtem, v Pomořanech byl vévodou. Ale celý konglomerát jeho

území mezi Rýnem a Němenem začal být nazýván královstvím pruským.

Jeho nástupce Fridrich Vilém I. (1713-1740) nasměroval Prusko na

cestu krajního militarismu. V závěrečné etapě severní války

přistoupil do protišvédské ligy a okupoval Štětín, který pak byl

spolu s jižní částí švédského Pomořanska mírovou smlouvou

připojen k Prusku.

Fridrich Vilém I. přenesl své vojsko z venkovských posádek do

měst, kde je uzavřel v kasárnách. Pruská města se stala

posádkovými, což ovlivnilo jejich organizaci i charakter. Také

pruská šlechta byla militarizována. Král nařídil, že šlechtičtí

synové musí povinně sloužit v armádě. Z nich vznikla důstojnická

kasta. Také na místa nižších úředníků povolával král přednostně

vysloužilé poddůstojníky. Prusko se změnilo ve velká kasárna.

V roce 1740 země s 2,5miliony obyvatel měla mírový stav

83tisíc příslušníků stálé pravidelné armády.

Ve prospěch pruské armády působila nejlepší byrokratická

mašinérie tehdejší Evropy. V hospodářské politice král usiloval

o autarkii. Byl omezen dovoz luxusního zboží a vůbec dovoz

z Polska, Saska a Meklenburska. Pro potřeby armády pracovaly

královské manufaktury. Úsilí o růst populace vedlo k podpoře cizí

kolonizace. V této souvislosti byla uplatňována náboženská

tolerance. Od konce 18.století velkou roli v hospodářství

sehrávali francouzští hugenoti. Král zval také kolonisty ze

Švábska i Švýcarska. □